

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Организационно-управленческий инструментарий макроэкономического регулирования экологической безопасности

Administrative-managerial tools of macroeconomic regulation of environmental safety

В статті дано визначення макроекономічного регулювання цільової орієнтації екологічної політики, розглянуто організаційно-управлінський інструментарій макроекономічного регулювання на основі аналізу сучасних українських та світових підходів.

Ключові слова: екологічна безпека, макроекономічне регулювання, екологічна політика

В статье дано определение макроэкономического регулирования целевой ориентации экологической политики, рассмотрено организационно-управленческий инструментарий макроэкономического регулирования на основе интеграции украинского и мирового опыта.

Ключевые слова: экологическая безопасность, макроэкономическое регулирование, экологическая политика

In the article the definition of macroeconomic regulation of target grasp of environmental policy is proposed and the administrative-managerial tools of macroeconomic regulation on the basis of Ukrainian and world experience integration/.

Key words: environmental safety, macroeconomic regulation, environmental policy.

Вступ. Макроекономічні чинники впливають на формування екологічної безпеки розвитку продуктивних сил через дефіцит ресурсів, збільшення їх вартості та зниження їхньої якості. Такі загальні процеси і явища як інфляція (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F>), безробіття (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F>), бюджетний дефіцит (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%B5%D1%84%D1%96%D1%86%D0%B8%D1%82), економічне зростання (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F), державне регулювання (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F), тощо. Макроекономіка оперує такими поняттями як ВВП (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%92%D0%9F>), ВНП (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%9D%D0%9F>), сукупний попит (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82), пропозиція (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F), платіжний баланс (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%81), грошові ринки (http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA), товарів (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80>) і праці (<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F>), використовуючи агреговані показники.

До проблем, які традиційно відносять до сфери макроекономіки належить: зайнятість; величина виробленого національного доходу; динаміка ділового циклу; природа інфляції; світове господарство; економічне зростання.

Фактично, в межах макроекономіки існують два напрями, дві школи наукової думки, які сформувалися майже з самого початку. Перші, це «кейнсіанці» та їх «некейнсіанські» спадкоємці, а другі це монетаристи (та неомонетаристи). Основною проблемою, що їх розділяє є доцільність втручання уряду в економічне життя, так звана проблема laissez-faire й інтервенціонізм. «Кейнсіанці» виходять з того, що ринки недосконалі, а уряди мають перевагу свого розуміння економіки над приватним бізнесом. «Монетаристи» вважають, що політика і влада бюрократії не дозволяють урядам успішно виправляти не вдачі ринків. Уряди обмежені у своїх впливах на ринкові процеси [1].

Макроекономіка до певної міри є системою агрегованих економічних показників, а виявлення залежності між макроекономічними показниками складає предмет макроекономічного аналізу. Дослідженню макроекономічних чинників екологічної безпеки приділяється чимало уваги у публікаціях відомих екологів-економістів, серед яких роботи Б. Данилишина, С. Дорогунцова, О. Балацького, І. Бистрякова, О. Белова, О. Веклич, О. Власюка, Т. Галушкіної, З. Герасимчук, В. Кравціва, І. Недіна, Л. Мельника, О. Пашенцева, А. Степаненка, О. Теліженка, С. Харічкова, М. Хвесика, Є. Хлобистова, а також роботи з регіональної економіки О. Алімова, Б. Пасхавера, В. Буркинського, Я. Ковалю, І. Лукінова, В. Микитенко, А. Сухорукіна, Л. Чернюк, М. Фащевського та ін. Однак проблематиці дослідження макроекономічного регулювання процесів забезпечення екологічної безпеки приділено недостатньо уваги, що обумовило вибір напрямку дослідження.

Метою пропонованої статті є визначення організаційно-управлінського інструментарію макроекономічного регулювання екологічної безпеки.

Основна частина. Стратегічні завдання щодо посилення дієвості економічних інструментів реалізації національної екологічної політики у відповідності до чинного законодавства України, зокрема, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року №2818-VI) полягають у підвищенні економічної результативності інструментів природокористування.

Основними заходами щодо посилення дієвості економічних інструментів в сфері екологічної політики є:

- підвищення ставок зборів за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства;
- удосконалення нормативної бази платності за споживання природних благ на основі об'єктивних рентних оцінок продуктивності ресурсних джерел і диференціації відповідних платежів за якісними і просторовими ознаками, а також механізми регулювання рентними доходами у сфері природокористування;
- реформування системи видачі дозволів на забруднення; законодавче визначення обов'язкової щорічної (автоматичної) індексації ставок платежів за забруднення з поправкою на інфляцію тощо;
- удосконалення нормативно-розрахункової бази і порядку сплати податку на екологічно шкідливу продукцію;
- реформування методики відшкодування заподіяної шкоди і обчислення штрафів відповідно до їх економічної суті як запобіжного інструменту щодо нераціонального природокористування;
- розширення бази оподаткування забруднюючих речовин і екологічно небезпечної продукції, враховуючи досвід країн – членів ЄС/ОЕСР;
- активізацію механізмів стимулювання господарюючих суб'єктів до впровадження екологоконструктивних заходів;
- запровадження цільового зворотного фінансування зібраних коштів саме товаровиробникам-забруднювачам для підтримання конкретних екологічних програм (законодавче визначення адресності екологічних надходжень);
- активізацію процесу формування системи стимулювання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у сферу охорони навколишнього природного середовища.

Світовий досвід підтверджує, що політика у сфері науково-технічного розвитку має бути спрямована на безпосереднє сприяння переходу економіки на інноваційний шлях розвитку на базі моделі, що відповідає саме принципам сталого розвитку, де визначальним складником є екологічна.

Забезпечення екологічної безпеки економічного розвитку потребує зміни експортної політики, зокрема врахування того факту, що в структурі експорту з України переважає так звана технологічна «сировина» та середньотехнологічна продукція переробної та машинобудівної галузей. Оптимізація структури експорту потребує вжиття заходів, спрямованих на побудову нової аграрно-індустріальної моделі економіки, орієнтованої на високотехнологічні види продукції та послуг. Це передусім потребує від держави реструктуризації переробної галузі, підтримки розвитку перспективних галузей виробництва товарів та послуг, реалізації стратегії щодо відновлення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору та розвитку і зміцнення високотехнологічного компоненту українського експорту.

Останніми роками світові інвестиції в «чисту енергетику» зросли удвічі. Обсягами капіталовкладень у відновлювальну енергетику в розвинутих країнах значно перевищують фінансування традиційних енергопотужностей. У відповідь на прийняті Європарламентом зобов'язання щодо запровадження нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії більшість країн субконтиненту задекларували досягти до 2020 року в середньому 15-25 % використання таких видів енергії. Такі країни як Данія, Фінляндія та Швеція уже сьогодні вагому частку національного споживання енергії отримують із нетрадиційних джерел [2].

В Україні виробництво «чистої енергії», навіть з урахуванням гідроелектростанцій, не сягає 10 % позначки від усієї виробленої електроенергії. Тому «озеленення» енергетики, зважаючи на значні водні та земельні ресурси в нашій країні, має стати головним завданням у короткостроковій перспективі.

Структурне перетворення економіки потребує значних затрат, у тому числі й матеріальних. Тому до числа першочергових напрямків формування механізму екологізації економіки слід віднести удосконалення системи екологічних нормативів, формування та розвиток економічного механізму стимулювання раціонального ресурсокористування перегляд чинної системи екологічної відповідальності суб'єктів економічної діяльності.

Формування екологічної відповідальності бізнес-середовища в Україні потребує зміни світоглядних і ціннісних орієнтирів із застосуванням економічного, правового, інформаційного інструментарію. Зокрема необхідно:

- посилити примусовий соціально-екологічний складник відповідальності бізнесу шляхом підвищення штрафних санкцій. Розмір штрафів за порушення норм природоохоронного законодавства має відповідати економічним збиткам від порушення довкілля та перевищувати вартість запобіжних заходів;

- за допомогою економічних інструментів зробити екологічну відповідальність прибутковою для бізнесу. Необхідно створити систему економічних і правових механізмів матеріального стимулювання бізнесу для підвищення рівня екологічної відповідальності. Ними можуть бути податкові пільги, регулювання цін на ресурси та екологічно чисту продукцію, організація держзакупівель продукції, надання пільгових кредитів для реалізації природоохоронних заходів тощо;

- для зниження навантаження на державний бюджет та підвищення відповідальності природокористувачів необхідно удосконалити страхові інструменти та механізми, а також створити умови для запровадження системи екологічного страхування;

- активно залучати до екологічних проектів малий і середній бізнес шляхом державної та суспільної підтримки компаній, що займаються екологічним бізнесом (моніторинг, аудит, екологічне інформування, просвіта та виховання), реабілітацією навколишнього середовища, будівництвом очисних споруд, утилізацією відходів тощо.

Отже, сучасна еколого-економічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно збалансованого типу економічного розвитку. Екологізація повинна охопити всі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну, правову та ін. [3].

У масштабі всього народногосподарського комплексу, на макrorівні можна виділити наступні важливі напрямки економічних перетворень: структурна еколого-орієнтована перебудова, зміна інвестиційної політики в напрямку екологічно збалансованих пріоритетів, перехід до політики ресурсо- та енергозбереження, формування екологічної свідомості та культури суспільства. Усі ці механізми та реформи неминуче тією чи іншою мірою позначатимуться на розвитку бізнесу, пов'язаного з екологічною діяльністю. Важливу роль у спрямуванні соціо-еколого-економічного розвитку суспільства повинні відігравати досконалі важелі економічного механізму. Перехід економіки на екологічні рейки має здійснюватися в умовах зміни законодавчого поля з метою сприяння екологізації економіки [4].

У якості проміжних висновків зазначимо, що негайного вирішення потребує формування ефективної структурної політики, спрямованої на екологічну реструктуризацію економіки, що передбачає перерозподіл трудових, матеріальних, фінансових ресурсів у народному господарстві на користь високотехнологічних, безвідходних, ресурсозберігаючих видів економічної діяльності, як це відбувається в усіх розвинутих країнах світу. Перехід на інноваційно-технологічний шлях розвитку в державі має відбуватися на базі визначених пріоритетів з метою формування національної інноваційної системи та цілісної структури науково-технічного комплексу, здатного стало функціонувати в умовах глобалізації. Основними напрямками інноваційного розвитку мають бути екологічна реструктуризація та екологічна модернізація виробництва, що передбачає зміну галузевої структури за рахунок зниження попиту на продукцію екологічно брудних виробництв або шляхом модернізації підприємств – споживачів такої продукції.

Окремо слід зупинитись на глобальних макроекономічних чинниках, що впливатимуть на визначення організаційно-управлінського інструментарію макроекономічного регулювання екологічної безпеки.

Зауважимо, що традиційні економічні показники, такі, як ВВП, дають неправильне уявлення про ефективність економіки, тому що не відображають негативний вплив виробництва та споживання на природний капітал. Виснажуючи природні ресурси або знижуючи здатність екосистем виконувати свої корисні функції, такі, як постачання продовольством, регулювання та задоволення культурних потреб, економічна діяльність нерідко супроводжується знеціненням природного капіталу.

В ідеалі зміна величини природного капіталу має оцінюватися в грошовому еквіваленті і відбиватися на національних рахунках. У цьому полягає одна з цілей вдосконалення Системи екологічної та економічної звітності (СЕЕО), здійснюваного сьогодні Статистичним відділом Секретаріату ООН, і враховуватися Світовим банком при оцінці скоригованих чистих національних заощаджень. Більш широке використання таких показників дозволило б правильніше оцінювати реальний рівень доходів і зайнятості і стійкість їх зростання. «Зелений» облік або Облік інклюзивної багатства (Inclusive Wealth Accounting) - корисні методи обліку, які, як ми сподіваємося, будуть прийняті спочатку низкою країн і підготують ґрунт для оцінки переходу до «зеленої» економіки на макроекономічному рівні.

В цій доповіді ми вивчали з використанням макроекономічної моделі вплив інвестицій в «озеленення» економіки в порівнянні з інвестиціями в звичайне розвиток не тільки на ВВП, а й на зайнятість, ресурсомісткість, викиди в атмосферу і взагалі на навколишнє середовище. За нашими оцінками, щорічна потреба у фінансуванні, спрямованому на «озеленення» світової економіки, становить 1,05 - 2,59 трильйона доларів США. Значення цієї суми, стане зрозуміліше, якщо сказати, що воно становить трохи менше, ніж одну десяту від всіх річних світових інвестицій (світового валового приросту основного капіталу) [5].

Якщо щорічно 1,3 трильйона доларів США (тобто 2% від світового ВВП) будуть вкладатися в «зелену» економіку, а не в «коричневу», то, як показує наша макроекономічна модель, з часом довгострокові економічні показники покращаться, а добробут населення світу зросте. Важливо, що при цьому також збільшаться запаси поновлюваних ресурсів, зменшаться ризики для навколишнього середовища, і зростуть наші шанси на майбутнє загальне процвітання з «зеленими» інвестиціями в розмірі 2% світового ВВП (1300 млрд. доларів США) для ініціювання «озеленення» світової економіки чверть цієї суми, або 0,5% ВВП (325 млрд доларів США) виділяється секторам, пов'язаним з природним капіталом - лісівництвом, сільському господарству, постачання прісної водою, рибальству.

У разі щорічного інвестування 100 - 300 млрд. доларів США в «зелену» економіку в період з 2010 по 2050 рр. підвищення ефективності в сільськогосподарському, промисловому і муніципальному секторах зменшило б до 2050 року попит на воду приблизно на 20% і зменшило б споживання підземних і поверхневих вод і в короткостроковій, і довгостроковій перспективі[6]. Одноразова вкладення 100 - 300 млрд. доларів США зменшило б надлишкові потужності і призвело б до збільшення річного улову риби з нинішніх 80 млн. тонн до 90 млн. тонн в 2050 році, незважаючи на падіння улову в наступному десятилітті, коли запаси будуть відновлюватися.

У випадку реалізації сценарію, що передбачає щорічні «зелені» інвестиції в розмірі приблизно 0,16% світового ВВП, використання води у світі можна зберегти в певних фіксованих межах. Виділення хоча б 1% світового ВВП на підвищення ефективності використання енергії та збільшення використання відновлюваної енергії створить додаткові робочі місця, а також забезпечить надання конкурентоспроможної електроенергії. Зайнятість у секторі поновлюваних джерел енергії стала дуже значною: за оцінками, в усьому світі в цьому секторі прямо чи опосередковано зайняті більш 2,3 млн. осіб. З урахуванням всіх видів енергії внесок поновлюваних джерел міг би подвоїтися і забезпечити більше 25% загальної пропозиції поставок. в 2050 році більше 13,1 млрд. тонн відходів - приблизно на 20% більше, ніж нині. Більш висока ефективність використання та відновлення ресурсів, що забезпечується розумною державною політикою, може зменшити обсяг відходів, пов'язаних з підвищенням рівня життя, і усунути майбутню відповідальність. Обсяг майбутньої роботи з відновлення відходів дійсно великий, оскільки сьогодні тільки 25% всіх відходів регенеруються або утилізуються, при цьому сміття світового ринку відходів, від збору до утилізації, оцінюється в 410 млрд доларів на рік.

Оцінка, проведена Групою по «зеленій» економіці Програми ООН з навколишнього середовища і враховує інвестиції в ключові сектори, необхідні для реалізації як сценарію Blue Map, так і Цілей тисячоліття в галузі розвитку, показала, що на початковому етапі будуть потрібні інвестиції в діапазоні від 1,05 трлн. до 2,59 трлн. доларів США в рік. В середньому ці додаткові інвестиції складають 2% світового ВВП в рік в період з 2010 по 2050 рр.. Ці інвестиції будуть спрямовані в цілий ряд галузей на підвищення компетентності, впровадження нових технологій і методів управління і розвиток «зеленої» інфраструктури. Нижня оцінка щорічних інвестицій (в 2011 - 2050 рр.) Для охоплених секторів становить 1,3 трлн. дол. на рік і росте зі збільшенням світового ВВП. Хоча ці додаткові інвестиції досить значні, вони на порядок менше світового валового приросту основного капіталу, який в 2009 році склав 22% світового ВВП [5].

У той же час державне фінансування має величезне значення. Важлива роль державного фінансування в підтримку «зеленої» економіки була наочно продемонстрована «зеленими» складовими масштабних пакетів заходів фінансового стимулювання, прийнятих країнами "двадцятки" у відповідь на фінансово-економічний криза 2008 року. З приблизно 3,3 трлн. дол США фінансових коштів, виділених на стимулювання економіки, майже 16%, або 522 млрд. доларів, були спочатку призначені для «зелених» інвестицій.

Наприклад, уряд КНР в період дії 12-го п'ятирічного плану, що починається в 2011 році, має намір інвестувати 468 млрд. дол США в «зелені» сектори проти 211 млрд. дол США за попередні п'ять років, зосередившись на трьох секторах: переробка та повторне використання відходів; чисті технології; відновлювальна енергетика. Очікується, що при такому обсязі державних інвестицій індустрія захисту навколишнього середовища КНР буде стабільно рости в середньому на 15-20% в рік, а її обсяг випуску досягне в майбутній п'ятирічці 743 млрд. дол США проти 166 млрд. дол США в 2010 р. Мультиплікативний ефект у цього зростаючого сектора, за оцінками, в 8-10 разів більше, ніж у інших секторів промисловості.

Висновки. Макроекономічне регулювання цільової орієнтації екологічної політики – це цілеспрямовані дії на певний (пріоритетний на сучасному історичному етапі розвитку економіки) об'єкт (систему або підсистему, вид економічної діяльності, інструментарій, механізм чи важіль впливу), спрямовані на:

а) усунення /або на пристосування його поведінки, властивостей і здатностей до деструктивних /або позитивних змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, в наслідок чого цей об'єкт докладання зусиль набуває якісних ознак до генерування системно-універсальних характеристик;

б) сформулювання/ уточнення чи переформатування цільових функцій зазначеного об'єкту, використання яких дозволяє забезпечити: антиентропійну резистентність економічній системі держави до загроз і ризиків: ефективність та надійність її функціонування за еколого-економічними параметрами.

Звідси, нами визначено базове функціональне завдання макроекономічного регулювання – це збереження стійкості функціонування економічної системи держави та екологічної рівноваги в межах макроструктури: економіка - екологія – система державного управління.

Перелік використаних джерел:

1. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. — М., 1996. — 336с.
2. Вертун, Л. І. Екологічна складова в реалізації євроінтеграційної стратегії України // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 26. – С. 80-87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tpp/2011_26/Zb26_09.pdf (http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tpp/2011_26/Zb26_09.pdf)
3. Державна служба статистики України. Вартість основних засобів України за видами економічної діяльності у 2000-2010 роках. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (<http://www.ukrstat.gov.ua/>)
4. Цілі розвитку тисячоліття. Україна -2010. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uno/ua/47997/mdgs_ukraine_2010_report_ukr.pdf
5. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Державна служба статистики України. Національні рахунки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 12.04.2012 р.